

‘See you later, Gladiator’

Hoogleraar Fik Meijer vindt dat ‘popularisering en wetenschap elkaar helemaal niet uitsluiten’

– Herman Veenhof –

Transparant 15.2 (2004)

Tegelijk met dit nummer van *Transparant* verschijnt zijn boek *Vercingetorix*. In mei komt *Wagenrennen* uit, de opvolger van *Gladiatoren*, dat binnen een jaar aan de vierde druk toe is. Menig historicus zou daar een moord voor doen. Fik Meijer hoeft zo ver niet te gaan; de Romeinen, die hij voor een breed publiek laat herleven, deden het al voor hem. ‘Dat rijk werd groot door geweld. De morele afwegingen die wij nu maken, had men toen veel minder.’

Fik Meijer, hoogleraar Oude Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam, heeft gemengde gevoelens over het woord populair-wetenschappelijk. ‘Alsof dat een tegenstelling zou zijn; dat hoeft helemaal niet. De beste wetenschappelijke werken zijn vaak zeer toegankelijk geschreven. Vooral de Angelsaksische traditie op dit gebied is sterk.’

Meijer schuwt het publiek niet. ‘Mijn streven is niet naar het Bekende Nederlanderschap. Maar goede artikelen schrijven in media, een keer lesgeven op scholen, aan de hand van een stuk film of sport in klassieke tijden en bijeenkomsten in de betere boekhandel, dat vind ik schitterend. En ja, ik wil niet ontkennen dat de ijdelheid wordt gestreeld als ik merk dat mijn vakgebied aanslaat bij een grotere groep.’ Hoever kun je gaan, met dat populariseren? Vrij ver. ‘Zolang je de essentie van je vak maar niet aantast. Niet simplificeren om te scoren. Maar de meeste moeilijke dingen kun je wel eenvoudig zeggen of schrijven, juist als je de materie beheerst.’

Vercingetorix

Meijer is net klaar met *Vercingetorix* en – je zult het net zien – haalde nog even een misser van de flaptekst. ‘Ik schreef dat zijn figuur populair was in royalistische kring, maar dat moet zijn: bij de republikeinen in Frankrijk. De monarchisten zweren bij de vroegmiddeleeuwse Frankische koning Clovis en de fans van het huis d’Orléans bij Jeanne d’Arc. Grappig is dat *Vercingetorix* niet voorbehouden bleef aan één partij. In de oorlog gebruikten zowel Pétain (van de Vichy-regering) als verzetsleiders zoals generaal De Gaulle hem als voorbeeld-Fransman.’

Vercingetorix, die kennen we heden ten dage vooral uit het stripverhaal. Bij *Asterix* is hij een rijzige, rossige vechtjas met een enorme snor. De oude Nestorix mompelt steevast over de roemrijke overwinning bij Gergovia, een hoogte ten zuiden van Clermont-Ferrand. Die is historisch. Komisch is Nestorix’ reactie op Alesia (‘ken ik niet!’). Toch dolf *Vercingetorix* daar, in 52 voor Christus het onderspit. Hij liet zich met tachtigduizend man insluiten in een dal van negentig hectare en het ontzettingsleger van driehonderdduizend Gallische krijgers (alle stammen hadden zich verenigd) kwam te laat. ‘Een typische *Kesselschlacht*’, zegt Meijer, refererend aan Stalingrad en de overgave van generaal Von Paulus.

Bij *Asterix* gooit *Vercingetorix* zijn wapen en schild niet aan, maar óp de voeten van Julius Caesar (‘*Klengg!, Au!!*’). En zelfs de vrije versie van het duo Goscinny & Uderzo blijkt gedeeltelijk waar. Meijer laat Plutarchus aan het woord die de scène tweemaal beschrijft. *Vercingetorix* onderwierp zich aan Caesar en hoopte op genade, omdat hij vroeger had behoord tot ‘de kweekvijver van jonge tirannen’ (Martin), die Caesar in de veroverde

gebieden als bestuurders inzette. Maar het omgekeerde gebeurde: Caesar was zo kwaad over Vercingetorix' ontrouw dat hij hem als krijgsgevangene rondparadeerde in Rome en in 46 voor Chr. alsnog liet doden, overigens slechts twee jaar voor zijn eigen fatale Idus van maart.

Meijer beschrijft Vercingetorix als historische figuur, maar ook als illustratie van de Franse natiestaat die de geschiedschrijvers vanaf de negentiende eeuw voor ogen stond. Daartussen zat 1500 jaar vergetelheid. Bijna als reactie werd Vercingetorix daarna meer dan op het schild geheven. Richenet Bayard zet de Gallische held naast Jezus Christus. Beiden zijn een voorbeeld, blonken uit in naastenliefde, gingen ongelukkig ten onder, maar kregen een eervolle plaats in de geschiedenis. En nog bonter maken M. en A. Leblond het: 'Vijftig jaar voordat in het oosten Jezus werd geboren, was in het westen een messias van het aardse vaderland gevonden met de opdracht de mensen de noodzaak, de schoonheid en de moed van het offer te tonen.'

Film en sport

In zijn nieuwste boek: *Wagenrennen in het Circus Maximus* (het verschijnt in mei) duikt Meijer in de Romeinse sportwereld. 'In dat stadion konden honderdvijftigduizend mensen, omdat de baan honderden meters lang was. Je had echt alle aspecten die je nu bij het voetballen hebt. Mensen die levenslang fan waren van een bepaalde club of combinatie, kleren droegen in die kleuren. Als je dan voor Feyenoord was terwijl de keizer Ajax protegeeerde, was dat niet slim.'

Meijer trekt niet zo maar parallellen tussen de klassieken en nu. Vooral de beleving en de moraal verschilde nogal van onze tijd. Hij ergert zich aan collega's die vanuit het nu een oordeel vellen over hoe de mensen in de Oudheid waren. 'Daarom heb ik mezelf in *Gladiatoren* ook verplaatst in de rol van een gemiddelde toeschouwer. Die was gefascineerd. Afkeuring was er hoogstens als een zwaardvechter niet waardig verloor of als de keizer iemand liet doden terwijl het publiek vond dat die genade had verdiend.' Meijer weet nog steeds niet of hij als Romein naar de uitingen van brood en spelen zou zijn gegaan. Ooit woonde hij een stierengevecht bij, maar dat beviel niet. 'Ik vond het zielig en vernederend voor zo'n mooi dier. Bovendien ken ik de regels niet en dan is het saai.' Maar de Spanjaarden om hem heen snapten de fitnesses wel degelijk, en genoten.

Zo moet het ook bij de Romeinen gegaan zijn, ondanks de stromen bloed bij de jachtpartijen 's morgens, de executies in de lunchpauze (wijntje erbij en een handje gebrande pijnboomspitten) en de gladiatorengevechten 's middags. Het lijkt gechargeerd, maar zo ging het echt. Alleen zaten de vips onderaan de arena en waren de 'skyboxen' gereserveerd voor vrouwen; die mochten geen contact krijgen met de kampvechters of het gemene volk. 'De zuigkracht was enorm. Ook bij christenen. Tertullianus schreef eind tweede eeuw wel een vlammeend protest, *De Spectaculis*, maar juist Augustinus wijdt een lange passage aan zijn leerling Alypius. Die ging met een kritische geest naar de spelen kijken, liet zich volledig meeslepen en kwam terug, beschaamd maar met rode koontjes.'

Augustinus is groots, vindt Meijer. 'Iedereen zou hem moeten lezen. Om zijn taal en zijn apologetiek, maar vooral om zijn mens zijn; hij was van vlees en bloed, had dat hele uitgaansleven van vermaak en brasserie ook zelf meegemaakt. Hij oordeelde dus altijd vanuit begrip.' De man van de stad Gods had zich vast niet thuisgevoeld in het Genève van Calvijn, denkt Meijer.

Met belangstelling kijkt hij naar films. 'Na de oorlog tot medio jaren zestig was er een hausse aan klassieken in Hollywood. *Ben Hur*, *De Mantel*, *De Tien Geboden*, *Cleopatra*, allemaal dure megaproducties. Ik vind dat helemaal niet storend en er zijn zelfs collega's die op de filmset te vinden zijn. Niet altijd voor advies. Ik ken een Amerikaanse oudheidkundige die meespeelde in *Barabbas*. Moest-ie drie dagen in de brandende zon "Laat hem vrij!" roepen in een menigte. De scène duurde uiteindelijk twaalf seconden!'

Meijer was verbaasd over de speelfilm *Gladiator*. In zijn boek wijdt hij er een hoofdstukje aan. ‘*Spartacus* uit 1960 was een langdradig geheel, maar er werden minder fouten in gemaakt op historisch gebied. Veertig jaar later, met zoveel research en een miljoenenbudget zie je bij *Gladiator* echt basale missers: de baas van de trainingsschool (de lanista) heet Proximo en niet Proximus en het opschrift op het gebouw luidt Ludus magnus gladiatorum in plaats van gladiatorum; elke leraar Latijn ziet dat meteen. De gevechten zijn massale evenementen met dieren en gladiators door elkaar en uitrustingen die zijn samengesteld uit elementen vanaf de vijfde eeuw voor tot in de vierde eeuw na Christus. Terwijl de gladiatoren juist waren onderverdeeld in een groot aantal categorieën met nauwkeurig omschreven wapens en kleding en vchten in vaste combinaties. Je ziet ook in de film dat Marcus Aurelius moreel bezwaar tegen de spelen heeft en dat zijn zoon Commodus hem in bed vermoordt. Allemaal onzin, de spelen waren nooit een discussiepunt in Rome en de vader van Commodus stierf gewoon uit zichzelf. Maar goed, ik vind het wel een heel spannende film, hoor. Ik gebruik hem op scholen.’

Het plasje van Caracalla

Meijer schuwt het theatrale niet, want daar ging het om bij wagenrennen en gladiatorenspelen. Oorspronkelijk begrafenisceremoniën uit Campanië, later festiviteiten van rijke Romeinen en tenslotte staatszaak, een stuk gereedschap in handen van keizers die tegelijk aan hun beeldvorming werkten en het volk tevreden hielden: in de arena waren gratis plaatsen (hoog en ver) voor de armen en soms werd er een loterij gehouden of voedsel uitgedeeld; de kadavers van de gedode wilde dieren hadden zo nog nut.

Meijers voorgaande boek, *Keizers sterven niet in bed*, was een bestseller. Dat moest ook wel want van de 86 gelauwerkranste exemplaren gingen er 53 gewelddadig dood. Er werd vooral vreedzaam gestorven als je keizer was in de begintijd, lang aan het bewind, of christen. Christelijke keizers werden niet minder vaak afgezet, maar konden behalve ter dood gebracht ook nog bisschop worden gemaakt in een ver verbanningsoord. Het overkwam Avitus in 456 en Glycerius in 474.

Bij het lezen van het boek valt een lichte correlatie op; naarmate een Romeinse keizer langer regeerde, liep hij een kleinere kans op een gewelddadige dood. Dat geldt vooral voor de vroegere periode. In de derde eeuw vallen de kronen als rijpe appelen, de soldatenkeizers zijn soms zelfs niet meer dan maanden in functie: recordhouder moet Quintillus zijn, die in september 270 slechts zeventien dagen op de troon zat. Meijers boek is serieus, met analyse, inleiding en epiloog. Maar soms ook bijna komisch, in alle bloederigheid. Er zijn sterfscènes te vinden die lezen als een filmscript, of het nu een koningsdrama is of slapstick. Tot de laatste categorie behoort ongetwijfeld het overlijden van Valentinianus I op 17 november 375. Hij wond zich zo op over de brutale mond van de aanvoerder van de zojuist door hem verslagen stam van de Quaden (!), dat hij ter plekke stierf aan een hartaanval.

En ja, dan is Fik Meijer niet te beroerd om – in navolging van Ammius Marcellinus – even alle registers open te trekken: ‘Zijn lichaam schokte, hij hikte en rochelde, zijn tanden knarsten en zijn vuisten sloegen machteloos rond in de lucht. Zijn gezicht vertoonde blauwe vlekken, ten teken dat de dood langzaam intrad. Kort daarop blies hij de laatste adem uit.’

Er zijn meer opmerkelijke manieren van overlijden en ze komen allemaal aan bod. Vitellius vluchtte, gehuld in lompen, in 69 met een pot goud en een hond een portiershokje in en wachtte tot hij werd herkend en doorstoken. Vespasianus stierf tien jaar later in een geweldige aanval van diarree. Lucius Verus werd in 169 getroffen door een beroerte in zijn reiskoets. Caracalla werd in 217 vermoord door zijn schildknaap toen hij van zijn paard was afgestegen om een plasje te doen. ‘Dat vind ik zelf de opvallendste’, zegt Meijer. ‘Juist deze keizer deed er alles aan om zich de klok rond te beveiligen en dan laat-ie zich zó verrassen.’

Heliogabalus belandde in 222 net zoals een stel collegae aan een vleeshaak in de Tiber, Decius zakte in 249 in een moeras, Maximinus Daia werd in 313 vergiftigd, maar het spul werkte slecht; hij werd er alleen wel krankzinnig van en bonkte dagenlang met zijn hoofd tegen de muur zodat de moord toch nog lukte.

Julianus (door christelijke geschiedschrijvers Apostata, ‘De Afvallige’ genoemd) vergat in 363 zijn pantser in de slag tegen de Perzen, zodat hij door de eerste de beste pijl werd getroffen. Zijn opvolger Jovianus was een overtuigd christen en veelvraat. Zijn dood is een raadsel. Hij stierf ofwel door koolmonoxide, ofwel door de chemicaliën die als damp van een pasgeverfde muur kwamen ofwel door een te grote portie paddestoelen met. Maximus ging dood door een steen uit de menigte die hem in 455 op de slaap trof, Anthemius stierf in 472 in een kerk waar hij zich als bedelaar had vermomd.

Nautisch onjuist

Meijer – een verteller, die in de loop van het gesprek steeds jonger lijkt te worden, tutoyeert en gepassioneerd over toneel en literatuur praat – is nog altijd verbaasd over zijn boek Paulus zeereis’ naar Rome. Hij vindt het zelf een van zijn betere titels. ‘Omdat het echt om een reconstructie gaat, met veel puzzelen, ontbrekende stukjes en denkwerk.’

Verbaasd is hij vanwege het gebrek aan reacties uit theologische kring. ‘Ik heb wel contact gehad met professor Manenschijn – emeritus aan de theologische faculteit van de Oudestraat in Kampen. Die schreef in 1996 zelf een boek over de ontvangst van Paulus bij de gastvrije ‘barbaren’ op Malta.’ Maar overigens bleef het stil in domineesland. Terwijl de strekking van Meijers *remake* van Handelingen 27 en 28 toch echt is dat er zeevaarttechnisch niet veel van klopt, dat Lucas met vijf oerversies van het reisverhaal heeft zitten klussen, heen en weer laveert tussen de wij- en hijvorm en Paulus’ rol tijdens het schrijfproces steeds belangrijker is geworden; de apostel is letterlijk ‘opgehemeld’. Volgens de Bijbel redde hij de boot en de mensen, door adviezen, het optreden van een engel Gods en gebed. Maar in feite – stelt diepzeeduiker Fik, hij haalde van alles boven water bij Bodrum aan de Turkse westkust – deden de zeelui op dat schip een prima job; ze kaptten op tijd het anker, haalden de bijboot aan boord en gooiden de ballast overboord, met het dure graan als laatste item. Hadden ze naar Paulus geluisterd, waren de 276 opvarenden met man en muis vergaan.

Dat is de implicatie van Meijers boek. Er wordt uiteindelijk een toch wat ironiserend portret van de apostel geschetst. Paulus was een wijsneus in de Here, een nautische nitwit. Graag was Meijer – van oorsprong rooms-katholiek, maar aardig thuis in de wereld van steile protestanten – in debat gegaan met de H.H. Theologen. Maar er gebeurde niets.

Dan doen wij maar iets. Kloppen de Handelingen maritiem niet? Dat is toch geen (scheeps)ramp? Een christen-geschiedwetenschapper gelooft er niks minder om. Er zijn wel meer ‘tegenstrijdigheden’ in de Bijbel en metahistorisch zijn ze vaak van ondergeschikt belang, of syllogismen in de trant van ‘Kan de almachtige God een steen maken die Hij zelf niet kan optillen?’ Misschien gaf Paulus wel expres slechte adviezen aan de scheepsbemanning. Dan werd extra duidelijk dat ondanks de nautische vaardigheden iedereen totaal afhankelijk was van de enige God. ‘Dat is een leuke variant’, zegt Meijer. ‘Maar zoiets had ik graag in een vakblad van theologen gelezen.’

Fik Meijer’s loopbaan

Prof. dr. F.J.A.M. Meijer (Leiden, 1942) studeerde klassieke letteren in zijn geboorteplaats en promoveerde in 1973 op de Catilijnse samenzwering. Hij doceerde aan het Bonaventura College in Leiden en opleidingen voor MO. Vanaf 1980 werkte hij als hoofddocent en bijzonder hoogleraar Zeegeschiedenis en Maritieme Archeologie van de klassieke oudheid aan de universiteit van Amsterdam. In 2000 werd hij daar hoogleraar Oude Geschiedenis.

Fik Meijer en zijn vrouw hebben een zoon en dochter en inmiddels vijf kleinkinderen, waaronder een drieling. In 1985 en 1986 schaatste Meijer de Elfstedentocht uit. Hij deed er ruim elf uur over ('vooral de laatste was een vakantierit: net onder het vriespunt en mooi ijs'). In 1997 moest hij opgeven door ziekte. 'Nu heb ik mijn startkaart teruggegeven; je moet blijven trainen en daar heb ik als 61-jarige niet zo'n zin meer in.' Plannen voor na 2006: boeken voor een breed publiek en (het leiden van) reizen.

Belangrijkste publicaties, allen bij Athenaeum-Polak & Van Gennep, Amsterdam:

Wagenrennen in het Circus Maximus. Vermaak voor keizer, senaat en volk (juni 2004)

Vercingetorix. Frankrijks oudste held (februari 2004, 142 blz., €10,-)

Gladiatoren. Volksvermaak in het Colosseum (2003, 252 blz., €19,95)

Vegetius. Het Romeinse leger. Handboek voor de generaal (2002, 177 blz., €19,95)

Keizers sterven niet in bed (2001, 237 blz., €19,95)

Paulus' zeereis naar Rome (2000, 213 blz., €20,50)

Overig

Met H. Beliën:

Op zoek naar het Romeinse rijk, Haarlem 2000

De oude geschiedenis in een notendop, Amsterdam 2000

Met M.A. Wes (vertaling en toelichting):

Flavius Josephus, *Tegen de Grieken*, Amsterdam 1999

Flavius Josephus, *De Oude Geschiedenis van de Joden*, Amsterdam 1996-8

Flavius Josephus, *De Joodse Oorlog en Uit mijn leven*, Amsterdam 1992

Verder schreef Meijer nog tientallen boeken en artikelen: vertalingen van klassieke schrijvers, opstellen voor het oudheidkundig tijdschrift *Lampas*, dag en weekbladen.

Personalia

Herman Veenhof (1959) studeerde geschiedenis in Utrecht en is journalist bij het *Nederlands Dagblad*. Hij redigeert sinds 1997 *Over de grenzen van het weten* (de jaarlijkse publicatie van de Vereniging van Akademie-Onderzoekers van de KNAW) en (co-)publiceerde o.a. *De rivier stroomt heen en terug* (1991), *Srebrenica, het oorlogsdagboek van Piet Hein Both* (1995) en *Nederland-Duitsland, spiegel van culturen* (1998).